

EINAR G. PÉTURSSON

## HVENÆR TÝNDIST KVERIÐ ÚR KONUNGSBÓK EDDUKVÆÐA?

### I

Það er kunnara en frá þurfi að segja, að handritið Gks. 2365, 4to, Konungsbók Eddukvæða, er óheilt. Í það vantar eitt kver og er texti þeirra kvæða sem þar voru ekki varðveittur. Með hjálp annarra heimilda hefur verið reynt að giska á hvað á kverinu stóð. Nýjustu skrif um það efni er grein eftir Theodore M. Andersson, og í bók hans í *Islandica* 43. bindi eru rannsakaðar þýskar og norrænar heimildir um Brynhildi og Sigurð Fáfnisbana.<sup>1</sup> Í þessum ritum báðum eru miklar tilvísanir. Tilgangurinn með þessari grein er aftur á móti að reyna að leiða rök að því, hve gömul eyðan er.

Það sem hefur gert þessa eyðu mjög umhugsunarverða er m. a., að Sigurdrífumál, seinasta kvæðið framan við hana, er skrifað til enda í pappírshandritum frá 17. öld og fræðimenn hafa ekki treyst sér til að álykta, að menn hefðu ort aftan við það kvæði þá, heldur væri þar komin uppskrift gerð eftir Konungsbók meðan hún var heil. Mest hefur um þetta fjallað Sophus Bugge.<sup>2</sup> Í útgáfu sinni af Eddukvæðum gerir Jón Helgason nokkru nánari grein en Bugge fyrir varðveislu Sigurdrífumála.<sup>3</sup> Hvers vegna niðurlag þessa kvæðis en ekki fleira var skrifað eftir Konungsbók Eddukvæða, skýrir Jón Helgason svo, að 'man i dette digt har ment at finde kloge råd og nyttige lærdomme.'<sup>4</sup> Sigurdrífumál eru rúnatal og heilræði, sem valkyrja, nefnd Sigurdrífa í Eddu, en Brynhildur í *Völsunga sögu*, kennir Sigurði Fáfnisbana. Menn sem töldu

<sup>1</sup> Theodore M. Andersson. The lays in the lacuna of *Codex Regius*. (Speculum Norroenum. Norse studies in memory of Gabriel Turville-Petre. Odense 1981. 6–26.) Sami. The legend of Brynhild. Ithaca 1980. (*Islandica*. 43.)

<sup>2</sup> *Norræn fornkvæði*. Almindelígr kaldet *Sæmundar Edda* hins fróða. Udgiven af Sophus Bugge. Christiania 1867. 1 og áfr., 233 og áfr. (Hér eftir = *Nor. fornk.*)

<sup>3</sup> *Eddadigte*. III. *Heltdigte*. Udgivet af Jón Helgason. 2. gennemsete udg. 3. uændrede oplag. Kbh. 1962. 87–89. (*Nordisk filologi*.)

<sup>4</sup> Sama rit. 89.

Þetta kvæði eitt þess vert að skrifa það sérstaklega hafa greinilega ekki hugsað: 'Köld eru jafnan kvennaráð'.

Einn höfundur nefnir — svo að mér sé kunnugt — að e. t. v. hafi menn dregið Konungsbók fram í dagsljósið og skrifað eitthvað úr henni einu eða tveimur árum áður en Brynjólfur Sveinsson fékk handritið 1643. Þessi höfundur er Andreas Heusler, en hann segir í inngangi sínum að ljósprentun Konungsbókar 1937:

Gewisse Anzeichen deuten darauf, daß man schon ein, zwei Jahre vorher die Handschrift hervorgezogen und wenigens aus ihr notiert hatte. Darüber hinaus läßt sich keine Vorgeschichte verfolgen.<sup>5</sup>

Ekki eru gefnar neinar skýringar á því, hvað bendi til þessa, en það er trúlega niðurlag Sigurdrífumála. Hér verður reynt að leiða rök að því, að Heusler hafi á réttu að standa.

Sigurdrífumál eru í útgáfum alls 37 erindi en í Konungsbók er seinast 2. ljóðlína í 29. erindi. Í Völsunga sögu eru 5.–13. og 15.–21. vísa, en 13. vísa er þar aðeins 6 ljóðlínur í stað 10 í Konungsbók. Röð erinda er með misjöfnum hætti í handritunum. Hvorki Sophus Bugge né Jón Helgason reyna að tengja þessa heilu uppskrift Sigurdrífumála við Völsunga sögu og hefur enginn mér vitanlega gert það.

## II

Könnun á skyldleika og aldri allra handrita Völsunga sögu hefur aldrei verið gerð, en aðeins eitt handrit er til á skinni, Nks. 1824 b, 4to, sem síðari textaútgáfur eru gerðar eftir. Magnus Olsen sá um bestu útgáfu hennar og þar fullyrðir hann, að öll pappírshandrit Völsunga sögu séu runnin frá 1824.<sup>1</sup> Ragnars saga er einnig í 1824 og hefur Rory McTurk kannað handrit hennar í Landsbókasafni, sem Magnus Olsen getur ekki um, og telur McTurk, að þessi handrit séu öll komin af 1824.<sup>2</sup> Trúlegt

<sup>5</sup> Andreas Heusler. Einleitung zum Codex Regius der Lieder-Edda. (1937). grein 2, sbr. einnig gr. 12 og 14. (Kleine Schriften. I. Berlin 1943. (ljóspr. 1969) 260–280.) Sama ritgerð er á ensku í inngangi að 10. bindi Corpus codicum Islandicorum medii aevi. Kbh. 1937.

<sup>1</sup> Völsunga saga ok Ragnars saga loðbrókar. Udg. . . . ved Magnus Olsen. Kbh. 1906–1908. vii.

<sup>2</sup> Rory McTurk. The relationship of *Ragnars saga loðbrókar* to *Þiðriks saga af Bern*. 568. (Sjötíu ritgerðir helgaðar Jakobi Benediktssyni 20. júlí 1977. 568–585.)



er, að sama gildi um Völsunga sögu. Það er með öðrum orðum ekki líklegt, að pappírshandrit Völsunga sögu varðveiti texta sem kominn er af glataðri skinnbók. Nú er rétt að athuga, hvað vitað er um feril og notkun sögunnar á 16. og 17. öld.

Arngrímur Jónsson lærði nefnir aldrei Völsunga sögu í ritum sínum, en aftur á móti nefnir hann Ragnars sögu loðbrókar í *Rerum Danicarum fragmenta*, sem hann lauk við 1596. Þar er, eins og Jakob Benediktsson segir, notuð sama textagerð og er í 1824 og gæti verið sama handritið;<sup>3</sup> en vitaskuld hefði það getað verið annað handrit þessarar gerðar Ragnars sögu, sem nú væri glatað, og þá ekki alveg víst, að Völsunga saga hefði þar fylgt Ragnars sögu.

Á árunum 1622–1654 átti Ole Worm, prófessor við Kaupmannahafnarháskóla, mikil bréfaskipti við Íslendinga. 22. maí 1632 bað hann Magnús Ólafsson í Laufási um gömul kvæði og er frumsafn Magnúsar nú í R:702 í Uppsölum (áður Salan 81, 4to).<sup>4</sup> Þar er 21. kafli úr Völsunga sögu, samkvæmt kaflatölum í útgáfu Magnusar Olsens, til og með 20. vísu í Sigurdrífumálum, en sleppt er svari Sigurðar Fáfnisbana. Handritið sem Magnús Ólafsson sendi Worm er nú glatað, en eftirrit sem Stephen Hansen Stephanius (latnesk nafnmynd Stephanus Johannis Stephanius) skrifaði er í R:693, en þar er ekkert úr Völsunga sögu. Þessi kafli hefur í 702 yfirskriftina: 'Vr Sogu Sigurdar fofnis bana vm Rauner.' Athyglisvert er, að Ole Worm notar ekki þennan kafla í riti sínu Runir seu Danica literatura antiqvissima, sem fyrst kom út 1636. Ekki er líklegt, að þessi kafli úr Völsunga sögu hafi staðið í því handriti sem Magnús sendi Worm og bendir vöntun hans í 693 í þá átt. Í bréfum Magnúsar til Worms er heldur aldrei minnst á Sigurdrífumál, þótt Worm spyrði mikið um rúnir.<sup>5</sup> Líklegasta skýringin á þessu er sú, að Magnús hafi haldið, að hann yrði grunaður um galdra, ef hann segðist vita mikið um rúnir og hefur Jakob Benediktsson bent á það.<sup>6</sup>

<sup>3</sup> Arngrimi Jonae Opera Latine conscripta. Edidit Jakob Benediktsson. Vol. IV. Introduction and notes. Kbh. 1957. 43, 100, 105, 262. (Bibliotheca Arnarnagnæana. XII.)

<sup>4</sup> Ole Worm's correspondence with Icelanders. Edited by Jakob Benediktsson. Kbh. 1948. 224, 461. (Bibliotheca Arnarnagnæana. VII.) (Hér eftir = Bibl. Arn. VII.) Öll bréf Worms hafa verið gefin út í danskri þýðingu í þremur bindum: Breve fra og til Ole Worm 1607–1654. Oversat af H. D. Schepeleern. Kbh. 1965–1968.

<sup>5</sup> Bibl. Arn. VII. 210–223, 454–460.

<sup>6</sup> Sama rit. 455.

Eins og síðar verður nefnt hér (s. 278), spyr Sveinn Jónsson í bréfi til Worms 21. ágúst 1642, hvort nokkur hafi sent honum Brynhildarljóð gömlu, en Worm segist 14. júní 1643 aldrei hafa séð þau.<sup>7</sup> Sá möguleiki er fyrir hendi, að Worm hafi ekki tengt Brynhildarljóð við fyrrgreindan kafla úr Völsunga sögu. Worm hefur e. t. v. ekki gert sér grein fyrir, að um rúnir var fjallað í vísunum, því að vitað er, að hann var aldrei vel að sér í íslensku.<sup>8</sup> Þessi möguleiki verður þó að teljast mjög ólíklegur. Í seinni útgáfunni frá 1651 á Danica literatura var aukið inn í 5. kafla<sup>9</sup> tilvísun í sögu Sigurðar Fáfnisbana, nefndar tegundir rúna, en framan við þær er vísan: 'Sigrúnar skaltu kunna' skrifuð með rúnum. Allur þessi texti er úr Völsunga sögu. Það er ekki líklegt að þessi rúnavíska í seinni útgáfunni á Danica literatura sé komin úr þessu glataða handriti með ýmsum kvæðum sem Magnús sendi Worm 1632, heldur gæti hún alveg eins verið komin úr handriti orðabókar Magnúsar Ólafssonar, Specimen Lexici Runici, sem Worm gaf út árið áður, eða 1650, en þar eru öll uppflettiorð prentuð með rúnum. Þessi rúnafáttur úr Brynhildarljóðum hafði þá verið prentaður 1645 í Saxaskýringum Stephanusar, Notæ uberiores, og þá eftir handriti orðabókarinnar<sup>10</sup> eins og síðar segir (s. 270).

Fyrst minnst Worm á nauðsyn þess að semja slíka orðabók í bréfi til Magnúsar Ólafssonar 24. maí 1635.<sup>11</sup> Magnús lést 1636 og fékk Worm hreinrit bókarinnar frá Jóni í Laufási 1638 og 1639.<sup>12</sup> Það er ekki varðveitt, en eftirrit þess, sem Stephanus skrifaði handa sjálfum sér er í DG 55 í Uppsölum.<sup>13</sup> Þar eru — ef miðað er við Völsunga sögu — 7.–14. vísa í Sigurdrífumálum, sem einnig eru prentaðar í orðabókinni. Textarnir í R:702, 55 og Specimen Lexici Runici eru náskyldir, en hvorki 702 né 55 eru handrit orðabókarinnar sjálfrar. Skyldust eru 55 og orðabókin, enda bæði komin af sama forriti. Þessar uppskriftir nefnir Magnus Olsen ekki í útgáfu sinni af Völsunga sögu. Anthony Faulkes taldi trúlegt, að þessi kafla Völsunga sögu í orðabókinni væri

<sup>7</sup> Sama rit. 251–252, 478.

<sup>8</sup> Sama rit. xviii.

<sup>9</sup> Ole Worm. Runir seu Danica literatura antiqvissima. Kbh. 1651. 35.

<sup>10</sup> Jakob Benediktsson. Íslenzkar heimildir í Saxo-skýringum Stephanusar. 110. (Landsbókasafn Íslands. Árbók. 3.–4. 1946–1947. Rv. 1948. 104–114.)

<sup>11</sup> Bibl. Arn. VII. 235–236, 466–467.

<sup>12</sup> Sama rit. 450–451.

<sup>13</sup> Sama rit. xviii.



runninn frá 1824, enda alveg augljóst, að kaflinn úr Brynhildarljóðum er langtum skyldari Völsunga sögu en Eddu.<sup>14</sup>

Eins og kunnugt er, var samband milli þeirra Arngríms lærða og Magnúsar og það var að frumkvæði Arngríms, að Magnús setti saman Laufás-Eddu.<sup>15</sup> Virðist mér næstum víst, þótt ekki verði hér reynt að fullsanna, að Arngrímur lærði og Magnús í Laufási hafi báðir notað sama skinnhandrit Völsunga sögu, Nks. 1824 b, 4to, sem enn er varðveitt.

Þegar eftir að Worm hafði fengið aðra útgáfu af Danica literatura prentaða, þá sendi hann Brynjólfi Sveinssyni biskupi eintak með bréfi 8. maí 1651, en Brynjólfur gerði ýmsar athugasemdir og nefnir m. a. fyrrnefnda vísu: 'Sigrúnar skaltu kunna', sem hann segir, að beri að leiðrétta eftir Sæmundar-Eddu.<sup>16</sup> Annars notaði Worm Eddukvæði í seinni útgáfu sinni af þessu riti, en handrit af þeim hafði vinur hans Stephanius fengið haustið 1645<sup>17</sup> og úr því handriti hafði Worm tilvísanir til Eddu í seinni útgáfu á riti sínu Danica literatura.<sup>18</sup> Þetta sýnir, að Brynjólfur hefur talið textann af Sigurdrífumálum í Eddu betri en í Völsunga sögu. Nú er vitað, að Brynjólfur bar gott skyn á gildi fornra handrita, t. d. skrifaði hann Þormóði Torfasyni um, hve eftirrit gætu verið röng, og fögur og ásjáleg pappírshandrit Eddu séu 'reyngre og orettare enn það gamla'.<sup>19</sup> Af þessu er ljóst, að Brynjólfur hefur metið betur gildi fornra handrita, þ. e. verið meiri filólóg en Worm sem hafði, eins og áður kom fram, aðgang að handriti Eddukvæða, en notaði það aðeins stundum.

### III

Fram að þessu hefur verið rætt um óvissan feril 1824, en nú verður reynt að segja nokkuð frá kunnnum ferli þessa handrits og áhrifum þess.

<sup>14</sup> Anthony Faulkes. The sources of Specimen Lexici Runici. 95–96, 138. (Íslenzk tunga. 5. Rv. 1964. 30–138.)

<sup>15</sup> Edda Magnúsar Ólafssonar (Laufás Edda). Edited by Anthony Faulkes. Rv. 1979. 15–17. (Two versions of Snorra Edda from the 17th century. Vol. I.)

<sup>16</sup> Bibl. Arn. VII. 122–123, 129–130, 416–417, 420.

<sup>17</sup> Sama rit. 363, 522.

<sup>18</sup> Sama rit. xxiv.

<sup>19</sup> Úr bréfabókum Brynjólfs biskups Sveinssonar. Jón Helgason bjó til prentunar. Kbh. 1942. 161. (Safn Fræðafélagsins. XII.)

Á öftustu síðu, 80v, stendur fangamark Brynjólfs biskups Sveinssonar og ártalið 1641. Árið 1656 sendi Brynjólfur Friðriki III. handritið, en í Höfn týndist það mjög fljótlega og fannst ekki aftur fyrir en árið 1821, og þess vegna er það skráð Nks.<sup>1</sup>

Brynjólfur biskup var mikill reglumaður og hélt miklar bréfabækur, en þær eru nú glataðar til 1652, en á þeim árum eignaðist Brynjólfur flest hin fornu handrit sín. Má því búast við, að einhver merkileg vitneskja um feril þeirra handrita ásamt fleiru um bókmenntastarfsemi hans sjálfs og trúlega annarra, t. d. Hólamanna, hafi glatast þar.

Strax og Brynjólfur hafði fengið handrit Völsunga sögu, eða veturinn 1641–42, fékk hann frænda sinn Torfa Jónsson til að þýða söguna á latínu. Upphaf þessarar þýðingar er enn varðveitt í AM. 4, fol., en nær aðeins aftur í 17. kafla sögunnar og endar ofarlega hægra megin á síðu. Auð blöð eru fyrir aftan, svo að ljóst er, að í það sinnið hefur aldrei verið þýtt meira.<sup>2</sup> Brynjólfur hefur sjálfur leiðrétt þýðinguna á fyrstu þremur síðunum.

Veturinn eftir fór Torfi Jónsson til Kaupmannahafnar, og í bréfi til Stephaniusar í október 1642 segir Worm eftir Torfa, að Brynjólfur hafi hugsað sér, að þessi þýðing á Völsunga sögu kæmi Stephaniusi að notum. Jakob Benediktsson taldi, að hætt hefði verið við þýðinguna á Völsunga sögu vegna þess, að Torfi Jónsson sigldi haustið 1642 og var utanlands næstu fjögur árin.<sup>3</sup> Trúlegt er einnig, að áhugi Brynjólfs á Völsunga sögu hafi minnkað eftir að hann fékk í hendur handrit Eddukvæða, enda kom það fram í því sem áður var sagt um athugasemdir hans við seinni útgáfuna á riti Worms, Danica literatura, að Brynjólfur taldi Konungsbók hafa betri texta af Sigurdrífumálum en Völsunga sögu.

Í Saxaskýringum Stephaniusar, sem komu út í Sórey 1645 og bera latneska heitið *Notæ uberiores*, eru ýmsar tilvitnanir í Völsunga sögu; m. a. eru þar Brynhildarljóð eftir Völsunga sögu, og virðist þar vera notað handrit orðabókar Magnúsar í Laufási, sem fyrir var nefnt. Aðrar tilvísanir í *Notæ uberiores* til Völsunga sögu eru ekki komnar úr heildarþýðingu á henni, heldur úr skýringum Brynjólfs biskups á riti Saxa

<sup>1</sup> Úr bréfabókum Brynjólfs biskups Sveinssonar. 67, 71. [Kr. Kålund.] Katalog over de oldnorsk-islandske håndskrifter i det store kongelige bibliotek. Kbh. 1900. xxxviii–xlii.

<sup>2</sup> Bibl. Arn. VII. 417.

<sup>3</sup> Sama rit. 361, 522, 417.



og bréfum Brynjólfs til Stephaniusar, en þetta er næstum allt glatað nema það sem prentað er í Notæ uberiores.<sup>4</sup> Þó er til í Add. 11.202 í British Library bréf Brynjólfs til Stephaniusar dagsett í Vatnsfirði 15. ágúst 1644. Ekki get ég séð í fljótu bragði að efni úr því bréfi sé notað í Notæ uberiores.

Árið 1642 lýkur Björn Jónsson á Skarðsá við ritgerð, sem í handritinu Papp. fol. nr 38 í Stokkhólmi (38: 127r) hefur svohljóðandi titil:

Nockut litit samtak vm runer Hvaðan þær seu, hvorir þær hafe mest tíðkat, hvar af sitt nafn hafe, vm margfiolda þeira megn oc kraft asamt raðningu þeira dimmu runalioða Brynhilldar Buðlað(ottur) með því fleira her at hnygr, bræða fangs uppteiknat til umbota vitra manna, A SkarðzA i Skagafyrðe Anno 1642 B: J: S:

Handrit þetta er skrifað af Ásgeiri Jónssyni 1692 þegar hann var á Stangarlandi hjá Þormóði Torfasyni. Ásgeir skrifaði það að beiðni Guðmundar Ólafssonar, sem þá starfaði fyrir Svía. 38 er aðalhandrit eins af ritum Jóns lærða, Samantektir um skilning á Eddu. Hér eru einnig m. a. lagaskýringar eftir Björn á Skarðsá og Völuspárskýringar hans. Forrit þessara rita — þó ekki lagaskýringanna — var handrit með hendi séra Jóns Erlendssonar í Villingaholti, sem skrifað var fyrir Þormóð Torfason 1662, en brann 1728.<sup>5</sup> Varðveisla þessa rits Björns á Skarðsá, Nokkuð lítið samtak, virðist vera nokkuð flókin, því að eiginhandarrit Björns og fleiri gömul handrit þess eru glötuð. Handrit eru mjög mislöng, svo að hægt væri að láta sér detta í hug, að frá hendi höfundar hefðu komið fleiri en ein gerð.<sup>6</sup> Ég hef fundið um hálfan fjórða tug handrita þessa rits misjafnlega efnismikil, og er ekki víst, að öll kurl séu komin til grafar.

Efni skýringa Björns á Brynhildarljóðum, þ. e. Nokkuð lítið samtak, hefur Páll Eggert Ólason rakið nokkuð nákvæmlega eftir handriti sömu gerðar og er í 38.<sup>7</sup> Þar eru notuð Brynhildarljóð úr Völsunga sögu.

<sup>4</sup> Jakob Benediktsson. Íslenzkar heimildir í Saxo-skýringum Stephaniusar. 110–111.

<sup>5</sup> Arne Magnussons i AM. 435 A–B, 4to indeholdte håndskriftfortegnelser. Kbh. 1909. 72–73.

<sup>6</sup> Munnmælasögur 17. aldar. Bjarni Einarsson bjó til prentunar. Rv. 1955. Ixvii. (Íslenzk rit síðari alda. 6.) Einar G. Pétursson. Uppstokkun í uppskrift. 11. (Jóansbolli færður Jóni Samsonarsyni fimmtugum. Rv. 1981. 10–13.)

<sup>7</sup> Páll Eggert Ólason. Menn og menntir siðskiptaaldarinnar á Íslandi. IV. Rv. 1926. 279–284.

Engar heimildir eru fyrir því, að þetta rit hafi verið samið fyrir bein eða óbein tilmæli frá Brynjólfi biskupi, en það er í fyllsta samræmi við aðra starfsemi Brynjólfs á sama tíma, t. d. fyrrnefnda þýðingu Torfa Jónssonar á Völsunga sögu og þau rit sem hér á eftir verða nefnd. Einnig hefði Brynjólfur beinlínis getað spurt Björn munnlega eða bréflaga um ýmis atriði í þessu riti. Sophus Bugge benti fyrir löngu á, að í þessum skýringum Björns á Brynhildarljóðum er notaður vondur texti nokkurra vísna úr Hávamálum.<sup>8</sup> Einnig vitnar Björn í lögbókarskýringum sínum í 119. erindi Hávamála 8.–10. vísuorð. Þetta rit er talið samið 1626<sup>9</sup> og varðveitt í eiginhandarriti, AM. 61 a, 8vo, sem ekki er ársett. Vísubúturinn er undir orðinu *vettögi* og er á 27r í eiginhandarritinu. Þessi texti Hávamála er skyldur útgáfunni, sem Resen sá um 1665,<sup>10</sup> en þetta mál þarfnast rannsókna í sambandi við útgáfu Hávamála, sem yrði gerð eftir athugun allra handrita.

Ekki hefur fræðimönnum þótt nóg, að Björn á Skarðsá semdi nýnefnt rit um Brynhildarljóð. Sophus Bugge hafði munnlega eða bréflaga eftir Guðbrandi Vigfússyni<sup>11</sup> og seinni tíma fræðimenn hafa haft það

<sup>8</sup> Nor. fornk. lxiii.

<sup>9</sup> Ólafur Halldórsson. Grænland í miðaldaritum. Rv. 1978. 226–227. Jón Samsonarson. Andmælaræða við doktorsvörn Ólafs Halldórssonar 1. mars 1980. 238–239. (Gripla. IV. Rv. 1980. 217–246.)

<sup>10</sup> Edda Islandorum. Völuspá. Hávamál. P. H. Resen's editions of 1665. Printed in facsimile with introduction by Anthony Faulkes. Rv. 1977. 75. (Two versions of Snorra Edda from the 17th century. Vol. II.) Seint á 17. öld er talað um Hávamál á skinni. Arne Magnussons private brevveksling. Kbh. 1920. 344. Jón Samsonarson hefur bent mér á erindið í 61 a.

<sup>11</sup> Nor. fornkv. xlv. Þessi klausa Bugges um skýringar Björns á Skarðsá á Brynhildarljóðum, skýringar hans á Völuspá og Að fornu er svohljóðandi:

Dette kan nærmere bestemmes efter cod. Stockh. Isl. 38 fol. Papir: her findes Citatet af Sol. ikke i „Nokkorar málsgreinir um þat hvaðan bókin Edda hefr sitt heiti“ S. 239–284, hvilken Afhandling er identisk med Björns Commentar over Vspá, der efter Vigfússon (hos Maurer Graagaas S. 99a) er forfattet omkring 1646; men i en umiddelbart derefter følgende Afhandling med Overskrift „At fornu í þeirri gömlu norrænu kölluðuz rúnir bæði rístíngar og svo skrifelsi“ S. 285–291, der indeholder en Commentar over Runeversene i Sigrdríf. De i denne Commentar givne Forklaringer ere aldeles forskjellige fra dem, som findes i Björns (i Cod. 38 fol. straks efter afskrevne) „Nokkuð lítið samtak um rúnir“ fra 1642, men Formen af den Tekst, hvorover der comenteres, er i begge Afhandlinger den samme. At ogsaa den førstnævnte Commentar over Sigrdr. („At fornu — skrifelsi“) er af Björn, synes at være klart af en Henvisning til Commentaren over Vspá, som deri findes („svá sem



eftir þeim, að Björn hafi samið aðrar skýringar á Brynhildarljóðum, sem einnig eru í fyrrnefndu handriti í Stokkhólmi (38: 123r–126r. Bugge notar gamalt blaðsíðutal, þ. e. s. 285–291). Þetta rit er stutt eða rúmar 6 síður í þessu handriti, en fyrrnefndu skýringarnar á Brynhildarljóðum eru í sama handriti aftur á móti 38 síður. Ekki hef ég séð, að neinn hafi notað þetta rit á eftir Guðbrandi. Það virðist hafa ruglað, að Guðbrandur notaði fyrst handritið Nks. 1886, 4to,<sup>12</sup> en þar er þessu stutta riti stokkað saman við fyrstnefnt rit Björns um Brynhildarljóð og Völuspárskýringar hans. Úr þessu hef ég reynt að greiða í fyrrnefndri grein, Uppstokkun í uppskrift. Að fornu, þ. e. þessar stuttu Brynhildarljóðaskýringar, átti ekki miklum vinsældum að fagna, því að mér er aðeins kunnugt um skýringarnar í tveimur öðrum handritum, sem bæði eru af Austfjörðum. Annað þeirra er Nks. 1867, 4to, skrifað af séra Ólafi Brynjólfssyni í Kirkjubæ 1760 eða nærri sjöttu árum síðar en 38, en samt er augljóst, að þetta yngra handrit Ólafs hefur upphaflegri texta en eldra handritið 38. Eftir 1867 verður farið í væntanlegri útgáfu, og hér á eftir verður vitnað í blaðsíður í 1867.

Bugge taldi Að fornu vera eftir Björn á Skarðsá, af því að þar væri vitnað í Völuspárskýringar Björns. Það rit er í sumum handritum árssett 1644, en Bugge fylgdi tímasetningu Maurers 1646.<sup>13</sup> Samkvæmt því ætti Að fornu að vera skrifað eftir 1646, en menn hafa misskilið orð Bugges og talið Að fornu skrifað 1642.<sup>14</sup> Seinni ársetningin er þó miklu líklegri en sú fyrri og yngri, því að þá fellur Að fornu inn í fræðastarfsemina, sem virðist hafa farið af stað er Völsunga saga komst í hendur Brynjólfs biskups 1641. Þessi tilvísun í Að fornu, sem Bugge nefnir, til Völuspárskýringa Björns á Skarðsá er mjög óljós og alveg ófullnægjandi sem sönnun fyrir því, að Björn á Skarðsá hafi samið Að fornu.

Aftan við væntanlega útgáfu frá minni hendi af Samantektum um skilning á Eddu verður Að fornu gefið út. Í innganginum fyrir Að fornu

áðr er sagt eptir völvunni í Snorra Eddu þar sem nefndar eru þrjár valkyrjur, þar segir: *Skáru á skíði* etc.“ cod. 38 fol. S. 288); men den er fölgelig senere end den Commentar over Sigdríf., som findes i „Nokkuð lítið samtak“.

<sup>12</sup> Sama rit. 357, xlv.

<sup>13</sup> Konrad Maurer. Graaagaas. 99. (Allgemeine Encyclopädie der Wissenschaften und Künste . . . herausgegeben von J. S. Ersch und J. G. Gruber. Erste Section. 77. Theil. Leipzig 1864. 1–136.)

<sup>14</sup> Njörður P. Njarðvík. Sólarljóð. 11–12. (Gardar. I. Lund 1970. 11–21.) Sami. Sólarljóð. (Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder. XVI. Rv. 1971. 403–406.)

eru dregnar saman líkur fyrir því, að Jón lærði hafi samið ritið. Sú röksemdafærsla verður ekki endurtekin hér í smáatriðum. Henni má skipta í tvennt, ytri rök, það sem rit annarra manna og ytri aðstæður gefa til kynna um höfundinn, og innri rök, þ. e. þau efnisatriði, sem eru sameiginleg Að fornu og öðrum ritum Jóns lærða. Af ytri rökum eru sterkust þessi tvö atriði: Þormóður Torfason segir í bréfum til Guðmundar Ólafssonar í Svíþjóð 20. apríl 1691 og 26. maí 1692, að fást kunni 'commentarjum' Jóns lærða og Björns á Skarðsá yfir Brynhildarljóð.<sup>15</sup> Í framhaldi af þessum bréfaskriftum varð til fyrrnefnt handrit, 38, uppskrift Ásgeirs Jónssonar, m. a. á tvennum skýringum á Brynhildarljóðum. Eins og áður sagði er tekið fram í titli annarra skýringanna, að Björn á Skarðsá hafi samið þær, en hinar hljóta þá að vera þær sem Þormóður Torfason taldi Jón lærða hafa samið. Skýringar Jóns lærða á Brynhildarljóðum hljóta þá að vera þetta rit Að fornu. Þormóður hefur með öðrum orðum gert sér ljóst, að þessar skýringar voru hvorar eftir sinn höfundinn. Einnig er fremur ósennilegt, að sami maður hafi skrifað og látið frá sér fara á svipuðum tíma tvö gjörólík rit um sama efni.

Af innri rökum er það helst, að miklar efnislíkingar eru við Samantektir, en mun minni við önnur rit Jóns lærða. Þetta má skýra best svo, að Jón hafi skrifað Að fornu eftir að hann lauk við Samantektir. Hér verða tekin þau atriði, sem virðast sterkustu rökin fyrir því, að Jón lærði hafi samið Að fornu. Undir lok ritsins Að fornu (1867: 170) er síðari hluti 2. erindis Völuspár svohljóðandi:

‘ix man eg heima,  
ix Jvidiur,  
Mötvid mæran,  
fyrer molld Nedann.’

Þessi vísuhelmingur er líka í öðru riti Jóns lærða, Tíðfordrífi (*AM.* 727 II, 4to: 11v), og er nákvæmlega eins á báðum stöðum. Notað er orðið *íviðjur* sem í Hauksbók, og *mötvið* er á báðum stöðum, en sá lesháttur er hvorki í Konungsbók né Hauksbók, heldur er í þeim báðum orðmyndin *mjötvið*. Orðafar runnið frá þessari vísu er líka í Grænlandsannálum, og hefur Ólafur Halldórsson látið prenta þennan vísuhelming

<sup>15</sup> AM. 283, fol. 159r. AM. 284, fol. 18r.



úr Tíðfordrífi því til stuðnings, að Jón lærði hafi samið annálin.<sup>16</sup> Í skýringum Björns á Skarðsá á Völuspá er miðhluti þessarar vísu svo (38: 102r): ‘mo i biþi / miqt við mæran’. Hér er texti Konungsbókar afbakaður og eru frávikin ekki sameiginleg Tíðfordrífi eða Að fornu. Hér eru sterk rök gegn því að Björn á Skarðsá hafi haldið á penna.

Við um það bil mitt ritið Að fornu (1867: 168) stendur þessi klausa: ‘so seiger i Solarliodum gómlu: Bækur eg sa etc fædar feiknstófum’. Þetta er sú tilvísun í Sólarljóð, sem er eins og rammi um klausu Bugges, sem tilgreint var í 11. neðanmálgrein. Tilvísunin hefur verið talin elsta heimildin um kvæðið. Í handritinu Marsh 114 (= M) í Bodleian safninu í Oxford er uppskrift Uppsalaabókar Snorra Eddu með hendi Jóns lærða. Um þetta handrit verður vonandi nánar fjallað í inngangi að útgáfu Samantekta, en víst er, að það er skrifað ekki síðar en 1637 eða 1638. Þar er á 7r í framhaldi af og til skýringar á orðinu ‘fæing stavi’<sup>17</sup> eftirfarandi klausa: ‘ef eigi er ad rada feicknstavi. sem i solar hliodum.’ Í öðrum handritum Snorra Eddu er notuð orðmyndin *feiknstafir*, en þegar Jón skrifaði M hafa honum verið hugstæðari Sólarljóð en textar annarra handrita Snorra Eddu. Hér í M og Að fornu er á báðum stöðunum tilvitnun í sama ljóð og er sama orðið, sem orsakar þau hugrenningatengsl, sem verður að telja, að auki líkurnar á, að sami maður hafi haldið á penna á báðum stöðum.

Loks verður hér nefnt, að rétt fyrir framan fyrrnefndan vísuþart úr Völuspá stendur (1867: 170): ‘Epter Surtaloga hittast æser á Idavelle, og minnst þar á meigenndöma og Fimbultys fornar Rúner.’ Hér er tilvísun í 60. erindi 1.–2. og 5.–8. vísuorð úr Völuspá. Hér er sannanlega notaður texti Völuspár úr Hauksbók, því að í stað *hittast* þar er *finnst* í Konungsbók, og 5.–6. vísuorð er aðeins í Hauksbók. Þessi vísa úr Völuspá er einnig í Samantektum (38: 85r). Textinn í Samantektum fylgir einnig Hauksbók. Þessi sameiginlega vísa úr Völuspá í Samantektum og Að fornu með texta úr Hauksbókargerð kvæðisins er traust ábending um, að sami maður sé höfundur beggja ritanna.

Hér verða ekki tekin fleiri dæmi um sameiginleg efnisatriði í Að fornu og öðrum ritum Jóns lærða, en vísað í inngang fyrir ritinu í vænt-

<sup>16</sup> Ólafur Halldórsson. Grænland í miðaldaritum. 288–289. Ekki breytir samræminu milli rita Jóns lærða, þótt bent hafi verið á, að í Konungsbók hafi upphaflega staðið *íviðjur*. Stefán Karlsson. *Íviðjur*. Gripla. III. Rv. 1979. 227–228.

<sup>17</sup> Snorre Sturlasons Edda. Uppsala-handskriften DG 11. Sth. 1962–1977. 13. 23–24.

anlegri útgáfu þess. Dæmin sýna, að sameiginleg efnisatriði í Að fornu og öðrum ritum Jóns lærða eru ásamt ytri rökum næg sönnun fyrir því, að Jón lærði hafi samið Að fornu. Hugmyndin um, að Björn á Skarðsá væri höfundur Að fornu, er frá Guðbrandi Vigfússyni komin, en hann hafði að öllum líkindum aldrei tækifæri til að skoða tvö handrit ritsins samtímis.

Þótt beinar tilvísanir séu ekki í Að fornu til annarra rita Jóns lærða, þá eru í því miklar efnissamsvaranir við Samantektir, sem eru eldri, og í Tíðfordrifi eru einnig atriði, sem hliðstæðu eiga í Að fornu. Líklegasta skýringin á því, hvers vegna Jón lærði vitnar ekki til Að fornu í Tíðfordrifi er vitanlega sú, að þar er að mestu leyti allt annað efni.

Að fornu er greinilega samið að tilmælum einhvers, þótt ekki sé hann nafngreindur í ritinu. Á einum stað í Að fornu (1867: 168) eru um hríð engar skýringar skrifaðar á Brynhildarljóðum, en á eftir stendur: 'Nu er aftur að vijkia til fyrra efnis, þar hier stendur i bladenu'. Hér hlýtur blaðið að eiga við uppskrift af Brynhildarljóðum, sem höfundur hefur átt að skýra. Loks segir (1867: 169): 'Sjidarst stendur hier'. Niðurlagsorðin: 'Soddann og þvilijk fornyrde, eru mier ofþúng, og þarflaust umm að huxa, ne út að leggja' benda mjög í þá átt, að höfundur þessa rits hafi talið sig vanbúinn til að svara því sem fyrir hann var lagt. Svipað orðalag er einnig í Samantektum (38: 92r), og bendir það ásamt því sem áður sagði einnig á sama höfund, en þar segir: 'þvi fornyrði fyrri manna verþa ok þyckia nu ungdominom oc nyungunum sva þung naliga, sem oss olærdum Girska oc latina'. Þetta leiðir í ljós sem reyndar er augljóst, að ritið er samið að beiðni einhvers og styrkir þá skoðun, að Brynjólfur biskup, eða einhver maður með fræðiáhuga, hafi staðið þar að baki.

Nú er fullvíst, að Jón lærði var skjólstæðingur Brynjólfs eftir að hann varð biskup og samdi fyrir hann m. a. Samantektir, Tíðfordríf og ævikvæðið Fjölmóð. Þess vegna er óhugsandi, að Jón lærði hafi sett saman þetta rit án frumkvæðis frá Brynjólfi, þar sem hann var sannanlega að láta fást við Brynhildarljóð. Um Björn á Skarðsá vitum við, að annáll hans kom nýsaminn árið 1640 eða 1641 í hendur Brynjólfi.<sup>18</sup> Nefna má, að Björn á Skarðsá var á Alþingi 1634–47,<sup>19</sup> svo að þar hafa þeir Brynjólfur biskup getað hist, en biskup hélt prestastefnur meðan þing

<sup>18</sup> Annálar 1400–1800. I. Rv. 1922–1927. 30.

<sup>19</sup> Einar Bjarnason. Lögréttumannatal. Rv. 1952–1955. 71.



stóð.<sup>20</sup> Með öðrum orðum er ljóst, að Björn hefur getað fengið hvatningu til ritstarfa beint frá Brynjólfi eða fyrir milligöngu Hólamanna.

Niðurstaðan um þessi rit Jóns lærða og Björns á Skarðsá um Brynhildarljóð er, að þau eru samin fyrir Brynjólf biskup fljótlega eftir að hann fékk Völsunga sögu í hendur 1641. Það er gjörsamlega útilokað, að tveir menn hafi farið að skrifa skýringar á Brynhildarljóðum án utanaðkomandi hvatningar, sem hlýtur að hafa komið frá Brynjólfi, þar sem hann átti þá skinnhandritið af Völsunga sögu og hafði áhuga á kvæðinu.

Það eru einnig til heimildir frá Brynjólfi sjálfum um, að hann hafi reynt að fá vitneskju frá öðrum um rúnir, og hafa þeir trúlega svarað honum skriflega. Á fyrrnefndum stað í Saxaskýringum Stephaniusar stendur og haft eftir Brynjólfi, að við rúnir sé torvelt að fást, því að varla nokkur lifandi maður þekki þær nú. Það sem hann hafi safnað saman um þær hafi hann ýmist fengið úr fornum ritum eða með fyrirspurnum til manna.<sup>21</sup> Árið 1648 byrja bréfaskipti milli Worms og Brynjólfs og sendir Worm fyrsta bréfið að beiðni annars manns, Otto Krag.<sup>22</sup> Worm var þá að hyggja að annarri útgáfu á riti sínu Danica literatura, sem fyrr var nefnt, og kom út aftur 1651. Af þeim sökum leitaði Worm eftir vitneskju um rúnir hjá Brynjólfi, og í bréfi 24. júlí 1649 segir Brynjólfur, að varla sé nokkur á Íslandi, sem sé snjall í rúnum: Arngrímur lærði sé dáinn, Jón lærði eldist á útkjálka ónýtur sjálfum sér og öðrum og Björn á Skarðsá sé orðinn blindur.<sup>23</sup> Þegar litið er á fyrrnefnd ummæli úr Saxaskýringunum um það hvernig Brynjólfur fór að því að fá vitneskju um rúnir, þá er réttmætt að líta svo á, að í bréfinu til Worms sé hann að telja upp a. m. k. suma af þeim mönnum, sem hann hafði reynt að fá frá visku um rúnir. Niðurstaðan er þá sú, að þessi ummæli Brynjólfs í Saxaskýringunum og í bréfinu til Worms sýna, svo að vart verður um villst, að Jón lærði og Björn á Skarðsá hafa samið þessar Brynhildarljóðaskýringar fyrir Brynjólf biskup. Ekki er kunnugt um, að Arngrímur lærði hafi fengist við skýr-

<sup>20</sup> Páll Eggert Ólason. Seytjándá öld. Höfuðþættir. Rv. 1942. 128.

<sup>21</sup> Stephani Johannis Stephani Notæ uberores. Sorø 1645. (Ljóspr. Kbh. 1978.) 46 (124). Þessi klausa er svo á latínu: 'Quæ omnia qualia fuerint, vix nunc quisquam mortalium, ac ne vix quidem, novit. Ego tamen, hæc tantum, quæ conjicio, partim ex antiquitatis monumentis, partim ex diligenti ex nostris hominibus inquisitione collegi.'

<sup>22</sup> Bibl. Arn. VII. 105.

<sup>23</sup> Sama rit. 118, 413–414.

ingar á Brynhildarljóðum, þótt ummæli Sveins Jónssonar, sem brátt verða tilfærð, gætu bent í þá átt.

Sveinn Jónsson var í Kaupmannahöfn 1634–1637 og var þá Worm til aðstoðar. Á árunum 1637–1649 var hann á Hólum, seinast sem dómkirkjuprestur. Eins og fyrr gat, spurði hann Worm í bréfi 21. ágúst 1642, hvort einhver Íslendingur hefði látið hann hafa Brynhildarljóð gömlu. Worm svaraði og sagðist aldrei hafa séð þau eða heyrt af þeim. Í bréfi 31. ágúst 1643 segist Sveinn ætla að senda honum Brynhildarljóð með skýringum, ef Arngrímur lærði eða Brynjólfur biskup hafi ekki sent honum þau á yfirstandandi ári. Ekki er kunnugt, að Sveinn hafi nokkru sinni sent Worm Brynhildarljóð,<sup>24</sup> og ekki eru kunnar skýringar Sveins á kvæðinu, enda er ekki ljóst af bréfinu, hvort þar er talað um skýringar eftir Svein sjálfan eða einhvern annan. Eitthvað fékkst Sveinn þó við Völsunga sögu, því að í AM. 4, fol. er brot úr þýðingu hans á henni, sem virðist vera uppkast. Ekki er vitað, hvenær þessi þýðing var gerð eða í hvaða tilgangi, en ljóst er af framan sögðu, að 1642 og 1643 var Sveinn að segja Worm frá Brynhildarljóðum, svo að trúlegt er, að þýðingin sé frá þeim tíma. Bréfabók Sveins hefur trúlega brunnið 1728, því að 1725 var hún send Árna Magnússyni til eignar en er nú glötuð.<sup>25</sup> Þar hefðu getað verið svör við ýmsu, sem óvissa er um núna.

Hér hefur verið reynt að gera yfirlit um þau skrif um Völsunga sögu og Brynhildarljóð, sem samin voru fyrir Brynjólf biskup, en þau eru þýðing Torfa Jónssonar á sögunni, skýringar á Brynhildarljóðum eftir Björn á Skarðsá og Jón lærða og loks má vera, að Sveinn Jónsson hafi fengist við þýðingu sína á sögunni fyrir tilstilli Brynjólfs. Ummæli hans og Sveins Jónssonar mætti skilja svo, að Arngrímur hafi líka nálaggt Brynhildarljóðum komið. Alls ekki er víst, að þessi upptalning sé tæmandi, og eru einkum fyrir því tvær ástæður.

Í fyrsta lagi virðist ýmislegt hafa glatast af þessu tagi. Því til sönnunar má eins og fyrr sagði minna á, að nú er týnt handritið sem Árni Magnússon átti með hendi Jóns Erlendssonar í Villingaholti og á voru m. a. títtnefndar skýringar Björns á Skarðsá og Jóns lærða á Brynhildarljóðum. Ekkert handrit með Brynhildarljóðaskýringum Jóns lærða er í Árnasafni. Eftir Konungsbók voru snemma skrifaðar 'Sæ-

<sup>24</sup> Sama rit. 252, 479.

<sup>25</sup> Arne Magnússons private brevvexling. 234.



mundar Eddur geysimargar', sem Árni átti, en eru nú glataðar.<sup>26</sup> Einnig má minna á, að í bréfi sínu til Orms Daðasonar 2. júní 1729 telur Árni upp meðal þess, sem brann til ösku: 'Allt það eg hafde colligerad de historia literaria Islandiæ, vitis doctiorum Islandiæ, de episcopis Islandiæ, præcipuè veteribus, um hirdstióra, lögmenn, poëtas, og annað þvilikt otelianlegt'.<sup>27</sup> Með Eddunum eða þessum drögum Árna til bókmenntasögu hafa þessar kvæðaskýringar trúlega legið. Af þessu er ljóst, að Sæmundar-Eddur og skýringar á henni hafa mjög lent í eldinum 1728 og þar hefðu getað farið rit, sem við höfum nú enga hugmynd um. Má þar minna á ummæli Sveins og Brynjólfs biskups um Arngrím lærða.

Í öðru lagi má gera ráð fyrir, að ekki sé víst, að tekist hafi að leita af sér allan grun í handritasöfnum. Þess vegna geta þar enn leynst handrit, sem í eru rit, sem samin hafi verið af þessu tilefni, og verður nú getið um tvær vísbendingar í þá átt, að tveir menn til viðbótar hafi fengist við skýringar á skáldskap og e. t. v. samið skýringar á Brynhildarljóðum. Páll Vídalín segir svo í rithöfundatali sínu, Recensus, um séra Þorstein Björnsson á Útskálum: 'J Skalhollte las eg commentarium vid Sæmundaredd(u), Jfer Brinhildarliod, sem nochrum sinnum citerar þennann Þorstein sem forfarinn galdramann, þa Bok atti Gisle Magnusson.'<sup>28</sup> Þessa klausu Páls verður að skilja svo sem hann hafi lesið bók í eigu Gísla Magnússonar (Vísu-Gísla), sem vitnaði nokkrum sinnum til séra Þorsteins Björnssonar á Útskálum. Engar slíkar Brynhildarljóðaskýringar eru mér kunnar. Þó ber að athuga handritin Thott 1491, 4to og Nks. 1878 a, 4to, en þar eru Brynhildarljóðaskýringar Björns á Skarðsá í annarri og að nokkru fyllri gerð en í flestum öðrum handritum þeirra. Bæði þessi handrit eru frá 18. öld seint fremur en snemma, og bíður athugun á viðbótunum útgáfu á skýringunum. Í Brynhildarljóðaskýringum Björns á Skarðsá í handritinu Papp. fol. nr 38 er á 133v þessi klausa í framhaldi af því er talað er um þrídeilur: '... finnaz her oc atian deilr, hveriar allar þessar deilr skyllt þyckir at kunna þeim er skalld vilia heita, oc nockort lof af sinne bragsnilld fa, því þessar margnefndu merkingar, þena bezt til þess at binda dulit nofn manna.'

<sup>26</sup> [Kr. Kålund.] Katalog over den Arnamagnæanske håndskriftsamling. II. Kbh. 1894. xiv.

<sup>27</sup> Arne Magnussons private brevvexling. 98–99.

<sup>28</sup> Páll Vídalín. Recensus poetarum et scriptorum Islandorum hujus et superioris seculi. Jón Samsonarson bjó til prentunar. Rv. 145.

Í beinu framhaldi af þessu er í 1878 a og 1491 samhljóða klausa, sem er á 299v í 1878 og er hér prentuð eftir því handriti: 's(eiger) S. Þ. B. S. Nockrar þessháttar deylur vil eg hier innsetia, sem Mier hafa af Menium þess Mentaskálds Jons s. Jonssonar á Helgavatne i hendur borest.' Hér á eftir er fjagra síðna viðbót. Efni hennar er útskýringar á rúnaheitum, sem hefjast svo: 'Ár. Gumaglede, gott sumar . . .'

Margt af þessu tæi er í Rúnareiðslu Jóns Ólafssonar Grunnvíkings þriðja parti, en það rit samdi hann 1732–33.<sup>29</sup> Jón segist m. a. nota 100 ára gamalt handrit sem heimild. Höfunda 'meinar' hann vera Magnús Ólafsson í Laufási eða Svein Jónsson á Barði og Björn Jónsson á Skarðsá, en það rit Björns er ekki skýringar hans á Brynhildarljóðum.<sup>30</sup> Hugsanlega er eitt af þessu sameiginleg heimild auknu Brynhildarljóðaskýringanna og Rúnareiðslu Jóns Grunnvíkings, en ekki var gerð leit að henni.

Skammstöfunin S. Þ. B. S. gæti verið séra Þorsteinn Björnsson á Útskálum, sá sami og Páll Vídalín nefnir í Recensus. Ekki geta þó auknu Brynhildarljóðaskýringarnar verið annað handrit af því riti sem Páll sá, því að ekki er Þorsteinn nefndur nema einu sinni — ef svo á að lesa úr skammstöfuninni — og vart verður ráðið af samhenginu, að S. Þ. B. S. sé 'forfarinn galdramaður'.

Niðurstaðan af þessu er þá sú, að í Recensus er talað um rit eftir séra Þorstein Björnsson á Útskálum, sem Brynhildarljóðaskýrendur töldu rétt að vitna til. Tilvist þess styrkist nokkuð við skammstöfunina í auknu Brynhildarljóðaskýringunum. Einnig er þar getið, að Jón s. Jónsson á Helgavatni hafi tekið saman skýringar á rúnaheitum. Skammstöfunin s. merkir sálugi, en það er ekki tekið fram um S. Þ. B. S., sem gæti bent til þess, að ritið hafi verið aukið meðan Þorsteinn var enn lífs, en hann dó 1675. Annars staðar er ekki kunnugt, að Jón hafi samið rit af þessu tæi.<sup>31</sup>

Það er ekki víst, að þessi rit Þorsteins og Jóns hafi verið skýringar á Brynhildarljóðum í Völsunga sögu, heldur hefðu þau getað verið skýr-

<sup>29</sup> Jón Helgason. Jón Ólafsson frá Grunnavík. Kbh. 1926. 53–71.

<sup>30</sup> AM. 413, fol. 130, 135, 139, 141, 146. Í þessu riti vitnar Jón Grunnvíkingur nokkrum sinnum til Brynhildarljóðaskýringa Björns á Skarðsá, m. a. 17, 125–127, en aldrei til skýringa Jóns lærða, enda ekki víst, að Jón Grunnvíkingur hafi haft þær.

<sup>31</sup> Páll Eggert Ólason. Menn og menntir. IV. 663. Jón Samsonarson. Fjanda-fæla Gísla Jónssonar lærða í Melrakkadal. 42–43. (Gripla. III. Rv. 1979. 40–70.)



ingar á rúnaheitum. Hafi svo verið er samt vel líklegt, að þau hafi verið samin fyrir bein eða óbein áhrif frá starfseminni, sem fram fór fyrir tilstilli Brynjólfs biskups til skýringar á Brynhildarljóðum, því að þar er eins og fyrr gat rúnatal.

Hér hafa verið sýnd dæmi um, hvernig Brynjólfur stóð fyrir eins konar fræðamiðstöð, en örugglega er hægt að rekja fleiri dæmi um þá fræðastarfsemi en þegar hefur verið gert og trúlegt að sums staðar sé fennt í allar slóðir. Þorlákur Skúlason biskup á Hólum hafði fyrir komu Brynjólfs biskups á Skálholtsstól byrjað að safna fornum ritum með því að láta skrifa upp handrit. Hann virðist ekki hafa hugsað um að safna handritum eins og Brynjólfur gerði. Gott yfirlit um fræðastarfsemi þessara biskupa og fleiri á svipuðum tíma er í grein eftir Peter Springborg.<sup>32</sup> Hér að framan voru nefnd dæmi um samband milli þessara fræðamiðstöðva á Hólum og í Skálholti eftir að Brynjólfur varð biskup. Fleiri dæmi má nefna, en hér verður nefnt, að handrit af riti Björns á Skarðsá um Dimm fornyrði lögbókar átti Brynjólfur biskup.<sup>33</sup> Loks ætla ég að geta um eitt atriði, sem ekki hefur komið fram áður. Þegar Brynjólfur biskup hafði fengið Samantektir um skilning á Eddu frá Jóni lærða, þá hljóta þær að hafa farið norður, því að frá Birni á Skarðsá er komin önnur styttri gerð þeirra. Þetta eru aðeins dæmi um samband milli þessara fræðamiðstöðva, sem sýna, að leiðirnar lágu í báðar áttir, þ. e. frá Hólum að Skálholti og frá Skálholti að Hólum. Fleiri dæmi eiga eflaust eftir að koma í ljós, þegar fræðastarfsemi á 17. öld hefur verið betur rannsökuð en nú er.

#### IV

Hér hefur mikill slóði verið dreginn og reynt að sýna fram á, að árið 1641 setji Brynjólfur ýmsa menn til athugana á Völsunga sögu og Brynhildarljóðum. Eitt er þó ótalið, sem menn vildu ekki hvað síst vita meira um, en það er pappírusskriftirnar af Sigurdrífumálum, sem varðveita texta kvæðisins heilan til loka. Eins og getið var hér í upphafi greinar er grundvallarrannsókn á því efni í Eddukvæðaútgáfu Sophusar Bugges, en Jón Helgason gerir nánari grein en Bugge fyrir sambandi

<sup>32</sup> Peter Springborg. *Antiqvæ historix leposes. — Om renæssancen i den islandske håndskriftproduktion i 1600-tallet.* (Gardar. VIII. Lund 1977. 53–89.)

<sup>33</sup> Jón Samsonarson. *Andmælaræða við doktorsvörn Ólafs Halldórssonar.* 238–239.

Þessara handrita í Eddadigte III og setur upp ættarskrá þeirra. Jón athugaði samband fjöggra pappírshandrita Sigurdrífumála frá seinni hluta 17. aldar og taldi vera tvo sannanlega milliliði milli skinnbókarinnar og varðveittra handrita. Hvorugur reyndi að gera tæmandi handritaleit. Á þessari greinargerð Jóns Helgasonar sést, að hann telur eitt handrit, AM. 161, 8vo, hafa texta, sem standi næst uppskriftinni, sem var gerð beint eftir skinnbókinni. Þar, þ. e. í 161, er byrjað á 5. erindi samkvæmt Konungsbók, en eftir 3. vísuorð í 13. erindi er farið beint í 4. vísuorð í 21. erindi og þaðan haldið áfram til loka Sigurdrífumála. Þar á eftir eru fáein erindi úr Guðrúnarkviðu, en Völsunga saga notar ekkert úr henni, og er allt þetta efni skrifað eftir Konungsbók að því menn vita best. Loks lýkur þessu með 13.–17. erindi úr Brynhildarljóðum eftir Völsunga sögu með yfirskriftinni: 'Þetta vantar í Brynhildarlióð.' Það er með öðrum orðum ljóst, að sá sem skrifaði Sigurdrífumál beint eftir Konungsbók Eddukvæða hafði einnig uppskrift af Brynhildarljóðum úr Völsunga sögu og e. t. v. fleira úr henni.

Þess vegna skulum við líta á, hvort þeir leshættir, sem eru einkennandi fyrir pappírsuppskriftirnar á Sigurdrífumálum séu einnig í uppskrift Magnúsar í Laufási í R:702 sem fyrr var nefnd. Enginn lesháttur, sem einkennir pappírshandritin, er einnig í 702, en það bendir svo aftur á móti til, að þessar uppskriftir á Sigurdrífumálum séu ekki gerðar í sama sinn og handrit Magnúsar. Einnig er rétt að spyrja, eru elstu pappírshandrit Völsunga sögu með aukinn texta af Sigurdrífumálum úr Konungsbók Eddukvæða; er hugsanlegt að þessi uppskrift af Sigurdrífumálum hafi verið gerð til að lengja texta þeirra í Völsunga sögu? Ég hef skoðað elstu pappírshandrit sögunnar, og er textinn þar lítt breyttur frá skinnbókinni. Eina breytingin, sem sameiginleg er flestum pappírshandritum, er í 1. vísunni í Völsunga sögu, þar sem í skinnbókinni stendur: 'brynþinga valdr,' en er í elstu pappírshandritum: 'brynþings apaldr', eins og í Konungsbók Eddukvæða. Þetta sýnir ekki annað en áhrif frá Eddukvæðum á uppskriftir Völsunga sögu, sem bendir til, að uppskriftir á henni allri hafi ekki hafist fyrr en eftir að Eddukvæðahandritið kom í leitirnar. Það er mjög eðlilegt, þegar vitað er, að Brynjólfur biskup átti bæði handritin. Innskot í ungum handritum Völsunga sögu úr Sigurdrífumálum í Konungsbók sýna aðeins, að menn hafa þekkt hvorttveggja.

Aftan við uppskriftir Sigurdrífumála og það sem þeim fylgir er í þremur handritum af þeim fjórum, sem Jón Helgason athugaði, styttri



gerð Brynhildarljóðaskýringa Björns á Skarðsá. Sérstaklega er athyglisvert handritið AM. 161, 8vo, en þar er þessi styttri gerð skýringa Björns enn þá fáorðari en annars staðar. Nú kemur að því sem áður var sagt, að athuga þurfi skýringar Björns á Brynhildarljóðum. Ekki er þó víst, að sú rannsókn leiði í ljós, hvernig á þessari fáorðu gerð skýringanna standi. Eins og áður er getið er í 161 upphaflegasta gerð heilu uppskriftanna á Sigurdrífumálum. Eru þar þá einnig þessar skýringar í upphaflegustu mynd? Er mögulegt, að einhver hafi skýrt Brynhildarljóð fyrir Björn og hann hafi síðar notað þær skýringar? Hefur sá sami haft Konungsbók og skrifað úr henni það sem hann sá, að var skylt Völsunga sögu? Ef svo hefur nú verið, er eðlilegt, að Björn auki ekki inn í Brynhildarljóðaskýringar sínar efni úr Konungsbók? Vísurnar fyrrnefndu úr Hávamálum í Brynhildarljóðaskýringum og lögbókarskýringum Björns gætu bent til að hann hefði notað Konungsbók beint, en uppskriftir af Hávamálum hefðu einnig getað verið gerðar óháð uppskrift Sigurdrífumála (sbr. s. 272). Sá möguleiki, sem Jón Helgason nefnir í Eddadigte III, er mjög sennilegur, að kverið hafi tapast við að vera tekið úr til að skrifa upp úr því skömmu áður en Brynjólfur eignaðist Konungsbók. En Jón segir einnig, að ekkert sé hægt að segja hvenær Sigurdrífumál voru skrifuð upp. Það hefði getað verið á fyrstu áratugum 17. aldar.

Nú er eðlilegt, að spurt sé, hvernig samræmast þessar getgátur um hugsanleg bein eða óbein not Björns á Skarðsá á Konungsbók? Því er til að svara, að ferill handritsins er gjörsamlega ókunnur. Engar heimildir eru um það, hvaðan Brynjólfur fékk handritið árið 1643. Á spássíu er nafnið Magnús Eiríksson. Jonna Louis-Jensen og Stefán Karlsson hafa sýnt fram á, að hér er hönd Magnúsar Eiríkssonar lögréttumanns úr Kjalarnesþingi, sem bjó suður í Njarðvík.<sup>1</sup> Faðir Magnúsar var Eiríkur Magnússon lögréttumaður í Djúpadal í Skagafirði,<sup>2</sup> en kona Magnúsar Eiríkssonar var Guðrún dóttir Jóns bónda Oddssonar í Reykjavík. Guðrún var sammæðra hálf systir Torfa Erlendssonar, föður Þormóðar Torfasonar (1636–1719). Árni Magnússon hafði eftir Þormóði, að í ungdæmi hans hefði Torfi, faðir Þormóðar, lesið Sæ-

<sup>1</sup> Jonna Louis-Jensen og Stefán Karlsson. En marginal i Codex Regius af Den ældre Edda. 80–82. (Opuscula. IV. Bibl. Arn. XXX. Kbh. 1970.) Magnús þessi var faðir séra Eiríks í Vogsósum, hins kunna galdramanns.

<sup>2</sup> Einar Bjarnason. Lögréttumannatal. 127–128.

mundar Eddu og hana nefnt svo, áður en Brynjólfur fékk hana.<sup>3</sup> Hvers vegna kenndi Torfi Eddu við Sæmund fróða? Er hugsanlegt, að þessi hugmynd sé komin beint eða óbeint frá Jóni lærða? samanber það sem segir hér á eftir um elstu heimildir sem kenna Eddukvæði við Sæmund fróða. Torfi flutti 1634 frá Svignaskarði í Engey og bjó á Suðurnesjum til dauðadags 1665.<sup>4</sup> Líklegt er, að Torfi hafi séð Konungsbók, þegar Magnús hafði hana. Björn á Skarðsá hefði getað haft bein eða óbein not af bókinni, hvort sem hún var í Skagafirði eða á Suðurnesjum. Annars eru nú engin frambærileg rök til að tengja Konungsbók við Björn á Skarðsá sjálfan.

Nú verður reynt að gera grein fyrir aldri hugmyndanna um aðra Eddu eldri en Snorra Eddu og setta saman af Sæmundi fróða. Fyrst er talað um Sæmundar Eddu í Grænlandsannálum, sem Ólafur Halldórsson telur sett saman 1623 af Jóni lærða, en þar stendur: 'Snorri setti heiti og nöfn flestra hluta og jók við þá Eddu sem Sæmundur prestur hinn fróði hafði áður samsett.'<sup>5</sup> Útgefandi telur líklegt, að 'öll varðveitt handrit' Grænlandsannála séu 'runnin frá endurskoðaðri gerð Björns á Skarðsá.'<sup>6</sup> Víða í fyrrnefndum lögbókarskýringum og einu sinni í smágrein 'Þýðing byggðarnafna vorra' (AM. 216 c, 4to) segir Björn í tilvitnunum sínum til Snorra Eddu, að höfundar hennar séu Sæmundur fróði og Snorri lögmaður.<sup>7</sup> Þarna eru hjá Birni áhrif frá Grænlandsannálum. Í 1. kafla Brynhildarljóðaskýringa Björns er margt sagt frá Sæmundi fróða og ritum hans, en ekki er þar sagt, að hann hafi samið neina Eddu. Skýringin gæti verið sú, að Björn hafi talið, að í ritum sínum hefði áður komið fram, að Sæmundur fróði hefði upphaflega skrifað Eddu. Magnús Ólafsson í Laufási nefnir ekki neina aðra Eddu í íslensku gerð sinni af Snorra Eddu sem samin var 1609. Í latneskri þýðingu af Eddugerð sinni, sem Magnús gerði veturinn 1628–1629, talar hann um aðra Eddu eldri og sé Snorra Edda aðeins útdráttur úr henni.<sup>8</sup> Arngrímur Jónsson lærði nefnir ekki í ritum sínum, Crymogæa, sem út kom 1609 og Specimen Islandiæ 1643, neina aðra Eddu en

<sup>3</sup> Jonna Louis-Jensen og Stefán Karlsson. En marginal. 80–82.

<sup>4</sup> Einar Bjarnason. Lögréttumannatal. 515.

<sup>5</sup> Ólafur Halldórsson. Grænland í miðaldaritum. 35–36, 282.

<sup>6</sup> Sama rit. 291.

<sup>7</sup> Sama rit. 226.

<sup>8</sup> Edda Magnúsar Ólafssonar (Laufás Edda). Edited by Anthony Faulkes. 17–18, 420, 456.



Snorra Eddu, sem hann telur Snorra Sturluson höfund að.<sup>9</sup> Aftur á móti segir Arngrímur í bréfi til Worms frá 1637, er hann tekur upp kafla úr Snorra Eddu, að höfundur sé Sæmundur fróði. Worm varð undrandi og sagði í næsta bréfi í maí 1638, að í Crymogæa stæði, að Snorri Sturluson væri höfundur Eddu. Í tilvísun sinni í Specimen til formála Worms að Heimskringluþýðingunni 1633 rengir Arngrímur ekki að Snorri hafi samið Eddu. Arngrímur hafði einnig sent Worm prenthandrit að Specimen 1637.<sup>10</sup> Fyrirspurn Worms um höfund Eddu svaraði Arngrímur 11. ágúst 1638 með því að taka upp í bréfið og þýða kaflann úr Grænlandsannálum, sem vísað var til hér að framan.<sup>11</sup> Arngrímur hefur talið þessa viðbót Jóns lærða góða heimild um höfund Eddu, og virðist frá Jóni komin hugmynd Magnúsar í Laufási um Eddu sem sé eldri en Snorra Edda. Árið 1639 kemur Brynjólfur Sveinsson til Íslands vígður til biskups og hófst þá bókmenntastarfsemi hans, og árið 1641 lýkur Jón lærði við Samantektir um skilning á Eddu, sem voru samdar að tilmælum Brynjólfs. Í Samantektum segir (38: 76r–v):

þo tok til samans, nockut litit, or þeim fornu æsabokum at skrifa sa Scribent Snori Sturluson i reykiahollti logmaðr Suþrlandz oc syþra biskups dæmis a dogum Guðmundar biskups Arasonar fimta Holabiskups, þar af fengu sumir meira enn sumir minna. Þvi eru sva misjafnar Eddr viðá. Enn Sæmundar Edda hins froða, þyckir monnum fyllz oc froðuz vera, hann var oc fyri.

Þessi klausa bendir til, að klausan í Grænlandsannálum sé ekki viðbót Björns á Skarðsá.<sup>12</sup> Úr þessum stað í Samantektum virðist, að hluta til að minnsta kosti, vera komin hugmynd Brynjólfs biskups, sem fram kom í bréfi hans til Stephaniusar og birtist í Saxaskýringunum, en þar telur Brynjólfur, meðal glataðra rita, Eddu Sæmundar fróða, sem varla 1000. partur sé varðveittur úr, þ. e. útdrátturinn í Eddu Snorra Sturlusonar. Fleiri glötuð rit nefnir Brynjólfur, en ekki verður séð, að vitneskju um þau hafi hann úr Samantektum.<sup>13</sup> Eins og kunnugt er, taldi

<sup>9</sup> Arngrimi Jonae Opera Latine conscripta. Edidit Jakob Benediktsson. II. Kbh. 1951. 73. III. Kbh. 1952. 316. (Bibl. Arn. X–XI.)

<sup>10</sup> Arngrimi Jonae Opera Latine conscripta. Edidit Jakob Benediktsson. Vol. IV. Introduction and notes. 420.

<sup>11</sup> Bibl. Arn. VII. 41, 49, 54, 382, 386, 388–390.

<sup>12</sup> Ólafur Halldórsson. Grænland í miðaldaritum. 290.

<sup>13</sup> Jakob Benediktsson. Íslenzkar heimildir í Saxo-skýringum Stephaniusar. 111. Stephani Johannis Stephani Notæ uberiores. 15 (villa fyrir 17) (95). Þessi

Brynjólfur sig hafa fengið Eddu Sæmundar, er hann fékk Konungsbók 1643.

Af þessu sem hér var rakið er ljóst, að ekki verður bent á eldri heimildir um þá hugmynd, að Sæmundur hafi sett saman Eddu, en í Grænlandsannálum Jóns lærða frá 1623, og eftir honum virðast fara Arngrímur lærði, Magnús Ólafsson í Laufási og Brynjólfur biskup. Virðist því sem nafnið Sæmundar Edda eigi sér rætur að rekja til Jóns lærða, en hvaðan hann hefur fengið þá hugmynd er svo önnur saga.

Nú segir í tilvitnaðri klausu í Samantektum ekkert um, að Sæmundar Edda sé glötuð, og í Samantektum (38: 77r) er einnig nefnd gamla Edda, en þar er tilvísun í Völuspártexta Hauksbókar. Einnig er í Að fornu þessi klausa (1867: 168): 'þá hefe eg sied i einumm litlumm Eddu bæke (balke 38: 124r) forgómlumm, sem laungu ádur undann geck Snorraeddu, þar vill Vólvann Rista láta á Gugnis skjidu, og á Granabrióste'. Í Sigurdrífumálum í Konungsbók 17. erindi 5. vísuorði og í Sigurdrífumálum í Völsunga sögu er notað orðið *oddi* í stað *skíðu* í Að fornu, sem hefur þótt benda til þess, að hér hafi e. t. v. verið notað annað handrit Eddukvæða en Konungsbók, en það er þó óvíst.<sup>14</sup> Þetta atriði ásamt fleirum verður vonandi rætt betur í inngangi að Samantektum og Að fornu. Þótt veikt sé, er ekki hægt að útiloka til fulls, að Jón lærði hafi séð eitthvert annað handrit með Eddukvæðum en Konungsbók. Það hefur þá hlotið að vera fyrir 1623.

Hér er víða sagt, að nánari rannsókn leiði e. t. v. margt betur í ljós en nú er vitað. Samt held ég, að sú megintilgáta þessarar greinar hljóti að standast, að erfitt sé að ímynda sér annað en beint samband sé milli uppskriftanna af niðurlagi Sigurdrífumála og þeirri starfsemi kringum Völsunga sögu, sem Brynjólfur hóf 1641. Niðurstaðan er því sú, að miklar líkur eru til, að kverið úr Konungsbók hafi ekki glatast úr henni fyrir en einu eða tveimur árum áður en Brynjólfur fékk hana í hendur. Verður að telja þá niðurstöðu fremur dapurlega. Þó er hægt að hugga sig við það, að e. t. v. hefur Brynjólfur bjargað Konungsbók frá algjörri glötu, sem óneitanlega virðist hafa legið nærri. Brynjólfur var til allrar

---

klausa hljóðar svo: 'ingentes thesauri totius humanæ sapientiæ conscriptæ à Sæmundo Sapiente? & in primis nobilissima illa Edda, cujus vix millesimam partem reliquam, nunc præter nomen habemus? atque id ipsum quod habemus omninò fuisset deperditum, nisi Snorronis Sturlonij Epitome umbram potius & vestigia, quàm verum corpus Eddæ illius antiquæ reliqua fecisset.'

<sup>14</sup> Nor. fornk. lxiii.



guðslukku snortinn af húmanismanum, fornmenntastefnunni, og hefur starfsemi hans ekki alltaf verið ofmetin, en mikil gæfa varð það bókmenntum vorum og menningu, að slíkur maður skyldi veljast á biskupsstól og hafa forustu um mikla fræðastarfsemi. Hversu miklu meir en ella hefði glatast, hefði 'þessi mikli rauðskeggur'<sup>15</sup> ekki sýnt heiðnum fræðum slíkan áhuga?

<sup>15</sup> Jón Helgason. Handritaspjall. Rv. 1958. 84.

## SUMMARY

### I

In the *Codex Regius* of the *Poetic Edda* there is a lacuna of one gathering, and the poems that were in it have not been preserved. The most recent discussion of the subject matter of those poems is that by Theodore M. Andersson. The last poem before the lacuna in the *Codex Regius* is *Sigurdrífumál*, which ends there on the 2nd line of the 29th stanza, but in paper copies dating from the 17th century the poem is longer, consisting of 37 stanzas. A different text of the poem appears in *Völsunga saga*. *Sigurdrífumál* consists of a sequence of magical formulae and precepts revealed to Sigurður Fáfnisbani by a valkyrie who is named Sigurdrífa in the *Edda* and Brynhildur in *Völsunga saga*. The fullest treatments of the paper manuscripts are those by Sophus Bugge and Jón Helgason.

Only one scholar known to the author, Andreas Heusler, has advanced the idea (and then without supportive arguments) that material was copied from the *Codex Regius* one or two years before it came into the possession of Bishop Brynjólfur Sveinsson in 1643. No-one seems previously to have proposed a connection between the copying of a complete *Sigurdrífumál* and *Völsunga saga*.

### II

*Völsunga saga* is preserved in one parchment manuscript, Nks. 1824 b, 4to, which also contains *Ragnars saga loðbrókar*. All the paper copies of *Ragnars saga* derive from this manuscript, and it is probable that the same applies to the paper copies of *Völsunga saga*, but not all of them have yet been studied. Arngrímur Jónsson lærði does not refer to *Völsunga saga* in his writings, but he does refer to *Ragnars saga*, and evidently in the same version as is preserved in Nks. 1824 b, 4to. In 1632 Professor Ole Worm of the University of Copenhagen asked the Rev. Magnús Ólafsson in Laufás to send him specimens of old poetry. The original manuscript that Magnús sent to Worm is now lost, but a copy of it is extant (R:693), and also Magnús's own original text, which he kept (R:702). Magnús's own manuscript contains *Sigurdrífumál* in the version as in *Völsunga saga*, but *Sigurdrífumál* is not in the copy of the manuscript that Magnús sent to Worm. A plausible reason for this is that Magnús feared that he would be suspected of witchcraft if he copied *Sigur-*

*drífumál*. In the first edition of his *Danica literatura* (1636), Worm included no material from *Sigurdriífumál*, but in the second edition of the same work (1651) there appears *Brynhildarljóð* from *Völsunga saga*. This could have been taken from a manuscript of a glossary by Magnús Ólafsson in Laufás, *Specimen Lexici Runic*, which Worm published in 1650, and this part of *Brynhildarljóð* had also been printed in Stephanius's commentary to Saxo, *Notæ uberiores* (1645), drawing on Magnús's glossary manuscript. In all these printed editions, the text of *Brynhildarljóð* is from *Völsunga saga*. It is known that Magnús Ólafsson in Laufás and Arngrímur Jónsson lærði knew each other, and is therefore probable that both used the same old parchment manuscript, Nks. 1824 b, 4to. Worm sent Bishop Brynjólfur Sveinsson a copy of *Danica literatura* in 1651, and Brynjólfur commented that the text of *Sigurdriífumál* needed to be corrected according to the *Edda*, which Worm had access to, but used only occasionally. In this, Brynjólfur was a more perceptive textual critic than Worm.

### III

In section II above, some conjectures were made about the history of the manuscript Nks. 1824 b, 4to. The present section examines what is known about it and its influence. Bishop Brynjólfur received the manuscript in 1641, and wrote his initials on it. In 1656 he sent it to Frederick III. Unfortunately, Brynjólfur's letters from before 1652, which probably contained important information about his manuscript collection, have not survived. In the winter of 1641–42, Brynjólfur's cousin Torfi Jónsson worked on a translation of *Völsunga saga* into Latin, but did not finish it, either because he left for Copenhagen in the autumn of 1642 or because Brynjólfur's interest in the project waned after he received the manuscript of the *Edda*, which he valued more highly than *Völsunga saga*. In *Notæ uberiores*, the commentary on Saxo by Stephanius mentioned above, *Brynhildarljóð* is taken from the glossary manuscript by Magnús Ólafsson, but *Notæ uberiores* also draws on letters from Brynjólfur and his commentary on Saxo, which is otherwise almost totally lost.

In 1642 Björn Jónsson of Skarðsá wrote a commentary on *Brynhildarljóð*, a copy of which is in Papp. fol. 38 in Stockholm. This manuscript was written in 1692 by Ásgeir Jónsson, following an exemplar written for Þormóður Torfason in 1662 by Jón Erlendsson of Villingaholt. This work by Björn exists in more than one version, and in all there are some 35 manuscripts of it, of varying length. A summary of the subject matter is given by Páll Eggert Ólason in *Menn og menntir*. It is not known for whom Björn wrote the work, but the possibility that it was for Bishop Brynjólfur would accord with what is known of his activities at this time. Both in this commentary on *Brynhildarljóð* from 1642 and in his commentary on law codes from 1626, Björn made reference to *Hávamál*. There is evidence for the existence of a parchment copy of *Hávamál* in the 17th century. Sophus Bugge and Guðbrandur Vigfússon sought to attribute another commentary on *Brynhildarljóð* to Björn of Skarðsá. This work, *Að fornu*, is also preserved in Papp. fol. 38 with the commentary mentioned above. It is much shorter, and only 4 manuscripts of



it are known. Bugge and Guðbrandur Vigfússon made the attribution to Björn because of a reference in it to his commentary on *Völuspá*. Björn's commentary on *Völuspá* is dated variously to 1644 or 1646. Bugge's arguments have often been misunderstood, with the result that *Að fornu* has been dated to 1642.

The author's forthcoming edition of *Samantektir um skilning á Eddu* will include an edition of *Að fornu*, where it will be argued that it is the work not of Björn of Skarðsá, but of Jón lærði Guðmundsson. The reasoning behind this attribution consists of two types of evidence: external evidence, i.e. what is known about the author from the writings of others, and internal evidence, i.e. similarities in the content of *Að fornu* and of other works by Jón lærði. The chief pieces of external evidence are the statements by Þormóður Torfason in letters dated 1691 and 1692 to Guðmundur Ólafsson in Sweden that Jón lærði and Björn had each written commentaries on *Brynhildarljóð*. The result of this correspondence was the copy made by Ásgeir Jónsson (Papp. fol. 38), containing the commentary with Björn's name in the title, and the unattributed *Að fornu*. This would therefore appear to be Jón lærði's work, especially as it is improbable that two so completely different works on the same subject could be by the same man. The strongest internal evidence consists of extensive similarities with other works by Jón lærði. *Að fornu* and *Tíðfordrif* both contain the second part of stanza 2 of *Völuspá* with the same variations from other texts of the poem. *Að fornu* contains a reference to *Sólarljóð*, and in a copy of *Snorra Edda* by Jón lærði in the Bodleian Library in Oxford (Marsh 114) there is the same reference in connection with the same word. Stanza 60 of *Völuspá* in *Samantektir* and in *Að fornu* appears in the same version. *Að fornu* appears to have been composed in response to a commission, and the apology for the deficiency of the commentary is worded in the same way as in *Samantektir*. Jón lærði wrote many works for Bishop Brynjólfur Sveinsson, and it seems extremely likely that the commentaries by Björn of Skarðsá and Jón lærði were written at his request after 1641.

In *Notæ uberiores* Brynjólfur is quoted as saying that he had tried to gather information about runes from his contemporaries, and in a letter to Worm in 1649 Brynjólfur wrote that there was practically no-one left alive who knew about runes, since Arngrímur Jónsson lærði was dead and Jón lærði and Björn of Skarðsá were in their old age. It is possible that Brynjólfur was here listing those from whom he had received information about runes (the word *runes* here covering not only runic letters, but also magical formulae of the sort contained in *Sigurdrífumál*).

Sveinn Jónsson of Barð mentions *Brynhildarljóð* and a commentary on it in letters to Worm from 1642 and 1643, and part of his translation of *Völsunga saga* has survived.

Works written about *Völsunga saga* for Brynjólfur include the translation by Torfi Jónsson and the commentaries by Björn of Skarðsá and Jón lærði on *Brynhildarljóð*. Sveinn Jónsson's translation possibly belongs on this list, and it is also possible that Arngrímur Jónsson lærði wrote something on *Brynhildarljóð*, even though there is no surviving evidence.

There are two reasons to doubt that this list is exhaustive. Firstly, it is known

that paper manuscripts of the *Poetic Edda*, and Árni Magnússon's collections of material about Icelandic literary history, which could have included commentaries on poetry, were destroyed in the fire of 1728. Secondly, unknown material may still come to light. In his *Recensus*, Páll Vídalín mentions a commentary on *Brynhildarljóð*, now unknown, by the Rev. Þorsteinn Björnsson of Útskálar. Two manuscripts of the commentary on *Brynhildarljóð* by Björn of Skarðsá, Thott 1491 and Nks. 1878 a, 4to, contain additional material not found in other manuscripts, and in them is also an abbreviation of a name which may refer to this Þorsteinn. These manuscripts also mention that Jón Jónsson of Helgavatn had produced commentaries on runes. Jón Ólafsson Grunnvíkingur lists authors of works on runes in his essay on runes. Although we do not know about the content of these works, it is possible that they were written as a result of Brynjólfur's interest in *Brynhildarljóð*.

Examples have been given above of Brynjólfur's role in stimulating literary scholarship in Skálholt. Bishop Þorlákur Skúlason of Hólar began to collect old literary works by ordering the copying of manuscripts about 1630, and Brynjólfur began to collect old manuscripts as soon as he was ordained bishop in 1639. Another example of contacts between these two centres of learning in Hólar and Skálholt is that *Samantektir um skilning á Eddu* by Jón Guðmundsson lærði, which was written for Bishop Brynjólfur of Skálholt, also exists in a shortened version by Björn of Skarðsá, who is known to have written books for Bishop Þorlákur of Hólar.

#### IV

This discussion has up to this point centred on the literary activity that took place after Brynjólfur received *Völsunga saga* in 1641, and it remains to examine the complete copies of *Sigurdrífumál*. The main study of them is by Sophus Bugge, and Jón Helgason, who studied the relationships between the paper manuscripts, concluded that one of them, AM. 161, 8vo, is closest to the copy that was made from the parchment original (the *Codex Regius*). The writer of that copy also had a copy of *Brynhildarljóð* from *Völsunga saga*. There appears to be no connection between the paper copies of *Sigurdrífumál* and the copy by Magnús Ólafsson of Laufás in R:702. Copies of *Völsunga saga* do not seem to have begun before Brynjólfur received the manuscript of the *Edda*.

In three of the manuscripts with complete copies of *Sigurdrífumál* there is also the commentary on *Brynhildarljóð* by Björn of Skarðsá, and in one of them, AM 161, 8vo, it is even more concise than elsewhere. Is the commentary preserved there in its original form? Is it possible that somebody made a commentary on *Brynhildarljóð* for Björn, and that he subsequently used that commentary himself? Did that person have the *Codex Regius* and copy from it material that was related to *Völsunga saga*? Why then did Björn not use material from the *Codex Regius* in his commentary on *Brynhildarljóð*? The verses in *Hávamál* that Björn refers to indicate the use of the *Codex Regius* or of copies of *Hávamál* that could have been made from the *Codex Regius* independently of the copying of *Sigurdrífumál*. Jón Helgason considers it likely that the gathering was lost when it was removed from



the *Codex Regius* shortly before Brynjólfur received it, but he also says that the copying of the complete *Sigurdrífumál* could have taken place in the first decades of the 17th century.

Nothing is known about the early history of the *Codex Regius*, save that the name of Magnús Eiríksson is written in a margin. This was Magnús Eiríksson *lög-réttumaður* in Njarðvík. Magnús's wife was the half-sister of the father of Þormóður Torfason the historian. Árni Magnússon quotes Þormóður as saying that his father had read *Sæmundar Edda*, which he called by that name, before Brynjólfur received it. Magnús's father was Eiríkur Magnússon *löggréttumaður* in Djúpidalur in Skagafjörður. There are no reasons to connect the *Codex Regius* with Björn of Skarðsá, but he could have had access to it whether it was in Skagafjörður or on the Reykjanes peninsula.

The earliest example of the title *Sæmundar Edda* is in *Grænlandsannál* by Jón lærði, dating from 1623, and the attribution to Sæmundur by Arngrímur Jónsson lærði, Magnús Ólafsson of Laufás and Bishop Brynjólfur Sveinsson derives from this.

A passage in *Að fornu* could be taken as indicating that Jón lærði had seen a manuscript of the *Poetic Edda* other than the *Codex Regius*, but this is by no means certain.

A direct connection seems certain between the copying of the complete *Sigurdrífumál* and Bishop Brynjólfur's activities in connection with *Völsunga saga* after 1641. The author therefore concludes that the lacuna in the *Codex Regius* occurred one or two years before Brynjólfur received the manuscript in 1643.

Translated by Jeffrey Cossar